

Лекція 9.

Тема. Актуальні проблеми захисту суб'єктивних приватних прав, свобод та законних інтересів.

У ЦК встановлено загальні засади цивільно-правового захисту (ст. 15, 20), передбачено юрисдикційні способи захисту цивільних прав судом (ст. 16), та уточнено їх щодо здійснення захисту органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим і органом місцевого самоврядування (ст. 17), нотаріусом (ст.18) та в неюрисдикційній формі – шляхом самозахисту (ст. 19). Основоположним при цьому є здійснення захисту на власний розсуд (ст. 15, 20 ЦК України), але у порядку, встановленому законом. Винятком є лише випадки здійснення захисту прав осіб з неповним обсягом дієздатності або померлих осіб (наприклад, права авторства та інші права інтелектуальної власності).

Механізм захисту права є сукупністю процесуальних засобів, що забезпечують реалізацію матеріально-правової норми, оскільки захист прав особи – це реалізація норм матеріального права, того способу захисту, який нею передбачено; системою юридичних засобів; вибудованою системою правових засобів і умов, спрямовану на досягнення мети щодо юридичного та фактичного відновлення порушених прав чи припинення їх порушення; Р.Б. Шишка – системою форм, засобів та способів¹.

Вважаємо, що зазначені елементи є лише інструментами механізму правового захисту. Оскільки механізм цивільно-правового захисту є акцесорним щодо механізму правового регулювання, то йому властиві всі ті ж елементи (щоправда, з розумінням того, що механізм правового захисту функціонує в межах четвертої стадії цивільно-правового регулювання), – норми, юридичні факти, правомочності та компетенція учасників, здійснення цієї діяльності, вдаючись до застосування правозахисного інструментарію: форм, способів, засобів.

Результатом дії механізму захисту цивільних прав має стати реальне відновлення порушених суб'єктивних цивільних прав, що досягнути не завжди можливо.

Тримаємося позиції, що механізм правового захисту є охоронним цивільним правовідношенням, елементами якого є суб'єкти (порушник і потерпілий), об'єкт захисту (суб'єктивні цивільні права та охоронювані законом інтереси потерпілого) і зміст захисту (діяльність з використанням правових інструментів, спрямована на здійснення захисту порушених прав та інтересів потерпілої особи в певній формі та у певний спосіб). Підставою виникнення даного правовідношення є закріплене в договорі та актах

¹ Цивільне право України: підручник. 2-е вид., перероб. і доп. У 2 частинах. / За ред проф. Р.Б. Шишки (кер.авт.кол.), Ч. 1. Загальна. Київ : Видавництво Ліра-К, 2018. 736 с. С. 127.

цивільного законодавства право на захист і юридичний факт – порушення охоронюваного суб'єктивного права. На цій стадії дане правовідношення може трансформуватися в правовідношення цивільної відповідальності. Змістом є процесуальні дії (форми і способи захисту, де форми – юрисдикційні та неюрисдикційні, способи – способи, передбачені ст.16 ЦК України).

На специфіку цивільно-правового механізму захисту впливає метод цивільно-правового регулювання, сутність якого полягає в наділенні суб'єктів правами, диспозитивності, ініціативності, юридичній рівності суб'єктів цивільного права, в особливостях примусу, санкцій і відповідальності (яка має характер майнового відшкодування чи грошової компенсації). Законодавство наділяє потерпілого можливостями захисту свого порушеного суб'єктивного права чи інтересу, забезпечує їх відповідними юридичними засобами. Серед них – форми звернення за захистом: вимога, скарга, заява, позовна заява, апеляція, касація, звернення до уповноваженого Верховної Ради з прав людини, звернення до Президента України, звернення до ЄСПЛ.

Особливістю механізму захисту прав пасажирів є закріплення моделей захисту ЦК України, актами транспортного законодавства та Закону України «Про захист прав споживачів».

Складним залишається питання можливості захисту охоронюваного законом інтересу. Його захист передбачено матеріальними та процесуальними нормами. Так, в Главі 3 ЦК України (Захист цивільних прав та інтересів), є приписи, якими закріплено право особи на їх захист. В ст. 15 ЦК України закріплено, що кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання. Кожна особа має право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства (ч.2. ст. 15 ЦК України).

Наступна ст. 16 ЦК України передбачає ряд способів судового захисту цивільних прав та інтересів (кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу). Притому йдеться, що суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом. Загалом, відповідно до змісту ст. 4 ЦК України передбачено можливість регулювання відносин спеціальним законодавством, що відповідає особливостям правового регулювання відносин з перевезення пасажирів на основі споживчого та транспортного законодавства.

Стаття 3 ЦПК України містить кореспондовану цьому матеріальному праву процесуальну можливість його здійснення: кожна особа має право в порядку, встановленому ЦПК України, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. При тому, ч. 3 ст. 3 ЦПК України закріплює, що відмова від права на звернення до суду за захистом є недійсною. Однак, вже ст. 4 цього кодексу передбачає, що здійснюючи правосуддя, суд захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у

спосіб, визначений законами України. Частина 2 п. 2. ст. 16 ЦК України закріпила, що суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом (аніж ч. 1 п. 2 ст. 16 ЦК України), що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках. Враховуючи специфіку транспортного законодавства, яке доповнюється положеннями Закону України «Про захист прав споживачів» (в частині, не врегульованій транспортним законодавством), для захисту прав пасажирів за окремими видами порушень його прав та інтересів можливе застосування тих наслідків порушення зобов'язань, тих форм і способів захисту прав та інтересів пасажирів, які або чітко передбачені для конкретних випадків (видів порушень певних прав і свобод), або не заборонені зазначеним законодавством (транспортним та споживчим).

Водночас, як зазначила І.В. Венедиктова, окремі інтереси особи можуть бути не в достатній мірі закріплені в праві, чи не нарівні повноти бажань суб'єкта. Проте, і вони є самостійним об'єктом правової охорони та захисту². Підтримуємо дану тезу, що законні інтереси є статусно-правовою категорією, яка доповнює правовий статус особи. Невключення законних інтересів до правового статусу звужує його сутність, збіднює зміст, спрощує структуру, чим зменшується його соціальна та правова цінність.

М.О. Гетманцев зазначив, що в той час, як вітчизняне цивільне процесуальне право досі не виробило уніфікованого розуміння поняття «інтерес», в цивільному праві зміст поняття «інтерес», розкривається через дефініції «прагнення» (І.П. Андрушко³), «домагання» (І.В. Венедиктова⁴), «благо» (О.І. Чепис⁵) тощо.

Частина цих підходів була формалізована у рішенні Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 р. № 18-рп/2004 (Справа № 1-10/2004), згідно якого охоронюваний законом інтерес визнано як гарантований державою простий легітимний дозвіл задовольняти виникаючі потреби й забезпечувати себе певними благами⁶.

На погляд І.В. Венедиктової цю категорію можна також розглядати у широкому та вузькому значеннях. У широкому – охоронюваний законом інтерес відображено в нормах об'єктивного права й формалізовано в суб'єктивних правах. У вузькому значенні – охоронюваний законом інтерес вважається такими можливостями, що не знайшли свого опосередкування

² Венедиктова І.В. Захист охоронюваних законом інтересів у цивільному праві : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 288 с. С. 43.

³ Андрушко І. П. Категорія «інтерес» у конституційному праві : поняття та зміст. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 10. С. 122-130. С. 129.

⁴ Венедиктова І. Категорія охоронюваного законом інтересу в цивільному праві України. *Приватне право*. 2013. № 1. С. 146-158. С. 154.

⁵ Чепис О.І. Законний інтерес як категорія цивільного права. *Форум права*. 2009. № 1. С. 551-559. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-I/09hoikcp.pdf> С. 553.

⁶ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 1 грудня 2004 р. Справа № 1-10/2004; № 18-рп/2004. Урядовий кур'єр. 2004. № 239. Додаток «Документи». С. 7–12. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/-laws/show/v018p710-04>

суб'єктивними правами, але їх реалізація гарантується законним захистом. Однак, як зазначає вона, в нашому законодавстві відсутнє нормативне визначення інтересу⁷.

Нам імпонують аргументи А.В. Янчук, що властивості інтересів та співвідношення з суб'єктивними правами доводять тісний зв'язок всіх належних особі інтересів⁸. Відтак, перешкоди в здійсненні одного інтересу можуть перешкодити іншому. Так, за матеріалами справи № 2-2030/06, розглянутої Хортицьким районним судом м. Запоріжжя 12.09.2006 р., було встановлено, що внаслідок несвоєчасного подання позивачці таксі, вона спізнилася на посадку на потяг Сімферополь-Київ, який проходив через залізничний вокзал м. Запоріжжя в ніч з 30 на 31 грудня. В силу цих обставин вона змогла дістатися до сім'ї лише 01 січня, попри намір (інтерес) зустріти новий рік разом із сім'єю. Позов було задоволено в частині стягнення з відповідача моральної шкоди 600,00 грн.⁹.

Позиція А.В. Янчук виглядає аргументованою з погляду на те, що право не є найбільш ефективним способом досягнення мети особи (задоволення потреби), – задоволення інтересу, оскільки таке право може бути припиненим всупереч волі носія інтересу. У такому випадку особа може вжити заходів на усунення загрози порушення права, або набути інше¹⁰.

Вона також вперше сформулювала невичерпний перелік підстав, за яких інтерес може бути об'єктом цивільно-правового захисту: опосередковано, – у разі захисту суб'єктивного цивільного права, яке є засобом реалізації цього інтересу; безпосередньо, у разі припинення суб'єктивного права, що було засобом реалізації цього інтересу; безпосередньо, у разі протиправного створення перешкод у набутті суб'єктивних прав, що можуть бути засобами реалізації інтересу; безпосередньо, у разі втрати суб'єктивним правом своїх корисних властивостей реалізовувати інтерес; безпосередньо, якщо перешкода реалізації цього інтересу зумовлена перешкодою реалізації іншого пов'язаного інтересу; безпосередньо, якщо існує загроза створення перешкод у здійсненні суб'єктивного права, яким забезпечується здійснення інтересу¹¹.

Загалом, зазначене надає підстави стверджувати, що суб'єктивне право і охоронюваний інтерес є двома самостійними, але взаємообумовленими і взаємозалежними категоріями (реальностями). Саме тому законодавець визначив їх самостійними об'єктами цивільно-правового захисту, – в ст. 15 ЦК України йдеться про право на захист цивільних прав та інтересів.

⁷ Венедіктова І.В. Охоронюваний законом інтерес як елемент цивільного правовідношення. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2012. № 2. С. 113-115.

⁸ Янчук А.В. Інтерес як об'єкт цивільно-правового захисту. *Право і суспільство*. 2016. №2. С. 78-85. С. 84

⁹ Справа № 2-2030/06 від 12.09.2006 року Хортицького районного суду м. Запоріжжя

¹⁰ Янчук А.В. Інтерес як об'єкт цивільно-правового захисту. *Право і суспільство*. 2016. №2. С. 78-85. С. 84

¹¹ Там само С. 85.

С.О. Погрібний визначив, що здійснення права на захист є одночасно елементом та стадією правового регулювання¹²; В.Л. Яроцький, – четвертою стадією механізму цивільно-правового регулювання¹³.

А.В. Коструба висунув тезу, що правозастосування є етапом на стадії правореалізації правового регулювання цивільних відносин¹⁴. Правозастосовна ж діяльність суду активується лише у випадку звернення пасажирів, права чи охоронювані законом інтереси якого порушено, до суду за захистом свого порушеного, оспорюваного чи невизнаного цивільного права чи охоронюваного законом інтересу.

Висловлюємо позицію, що на стадії правозахисту правоохоронне правовідношення може трансформуватися в правовідношення цивільної відповідальності. Зміст правозахисної діяльності складають процесуальні дії (форми і способи захисту, де форми – юрисдикційні та неюрисдикційні, способи – способи, передбачені ст.ст.16-19 ЦК України).

Водночас, вибір постраждалою особою форми та способу захисту зумовлюється здатністю цього способу досягнути мети захисту та допуском його застосування актами спеціального транспортного законодавства.

Зазвичай, автори, які переймаються питаннями захисту прав споживачів у тій чи іншій сферах, не приділяють належної уваги саме тим питанням, які нами пропонуються для дослідження, зосереджуючи свою увагу, здебільшого, на питаннях відповідальності сторін за відповідним договором, чи, у кращому випадку, вирішенні питань правових наслідків невиконання чи неналежного виконання договірних зобов'язань. Такий підхід знаходимо в роботах Гудима М.М. «Захист прав споживачів за договором про надання туристичних послуг»¹⁵, Колісникової Г.В. «Зобов'язання по відшкодуванню шкоди, завданої споживачам»¹⁶, Осетинської Г.А. «Цивільно-правовий захист прав споживачів за законодавством України»¹⁷. Водночас, в роботах Письменної О.П. «Правовідносини, що виникають у зв'язку з порушенням прав споживачів внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг)»¹⁸, Коршакової О.М. «Захист прав споживачів житлово-комунальних послуг»¹⁹, основна увага приділена саме

¹² Погрібний С.О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України: монографія. Київ : Правова єдність, 2009. 304 с. С. 49.

¹³ Яроцький В.Л. Характеристика основних стадій механізму цивільно-правового регулювання. *Право України*. 2010. №12. С. 18-24. С. 18.

¹⁴ Коструба А. Правозастосування – форма реалізації права: досвід феноменологічного аналізу (цивілістичний аспект). *Право України*. 2016. № 10. С. 149-159. С. 153.

¹⁵ Гудима М.М. Захист прав споживачів за договором про надання туристичних послуг : дис... канд. юрид. наук. 12.00.03. НАПН Укр. НДІ приватного права і підприємництва. Київ, 2012. 247 с.

¹⁶ Колісникова Г.В. Зобов'язання по відшкодуванню шкоди, завданої споживачам : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.03. Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Харків, 2013. 200 с.

¹⁷ Осетинська Г.А. Цивільно-правовий захист прав споживачів за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. НДІ Приватного права і підприємництва. Київ, 2006. 220 с.

¹⁸ Письменна О.П. Правовідносини, що виникають у зв'язку з порушенням прав споживачів внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг) : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса : Одеська національна юридична академія, 2007. 199 с.

¹⁹ Коршакова О.М. Захист прав споживачів житлово-комунальних послуг: цивільно-правовий аспект : дис. ...канд. юрид. наук. 12.00.03. Харків, 2014. 205 с.

особливостям форм та способів захисту прав споживача, в тому числі в окремих правовідносинах (сфера житлово-комунальних послуг, тощо).

В своїй роботі ми виходимо з тих позицій, що наслідки порушення зобов'язання, цивільно-правова відповідальність та захист порушених прав особи є близькими, але не однорідними категоріями.

На наше переконання, підхід, за якого основна увага приділяється цивільно-правовій відповідальності в механізмі захисту прав пасажирів, є недостатньо виправданим. Адже має йтися як про наслідки неналежного виконання договірної зобов'язання, так і про захист прав та інтересів сторони такого зобов'язання, так і про можливість примусу до виконання акцесорного зобов'язання (яке має прояв в окремих способах захисту прав пасажирів).

Законодавець і в ст. 611 ЦК України (щодо наслідків порушення зобов'язання), і в ст. 16 ЦК України (щодо способів захисту цивільних прав) визначив відшкодування збитків та моральної шкоди; зміну правовідношення та зміну умов зобов'язання; припинення правовідношення і припинення зобов'язання (при тому що зобов'язання, по-суті, є теж правовідношенням). Та попри це, ми не можемо говорити про помилку законодавця. По-перше, перелік способів захисту порушеного права є значно ширшим (ст. 16 ЦК України); по-друге, говорячи про наслідки невиконання зобов'язання, законодавець, насамперед, зазначив про значення невиконання зобов'язання для долі договірної зобов'язання взагалі (щодо продовження його подальшого існування) та про несприятливі наслідки для сторони, винної в невиконанні такого зобов'язання у формі акцесорного зобов'язання. Говорячи про захист порушених прав зацікавленої сторони (кредитора), законодавець переймається питанням відновлення порушеного права постраждалої сторони чи відновлення її матеріального становища через застосування способів, передбачених в ст. 16 ЦК України, перелік яких не є виключним.

Проте, це можливо в добровільному, претензійному чи судовому процесуальному порядку: а) самим порушником, якщо інше не передбачено законодавством; б) на вимогу (за заявою чи претензією потерпілого); в) через позовне провадження та/або виконавче провадження.

Щодо цього Я.М. Шевченко визначила, що означені засоби мають різну мету. Від того їх можна поділяти на міри захисту і міри відповідальності та окремо оперативні міри.

Міри захисту спрямовані, насамперед, на виконання цивільно-правового обов'язку щодо суб'єкта, права якого порушені. Є позиція, що відповідальність звернена до порушника прав, а міри захисту – до управненої особи. Міри відповідальності ж, крім відновлення прав потерпілого, завжди спричиняють несприятливі наслідки у майновій сфері особи, яка такі права порушила. При тому обов'язковими ознаками цивільно-правової відповідальності є негативні несприятливі наслідки у майновій сфері для

порушника; осуд правопорушення і поведінки правопорушника; можливість державного примусу²⁰.

Існує також позиція, що ці категорії розрізняються за підставами їх застосування, функціями, принципами реалізації та деякими іншими моментами²¹. Я.В. П'янова також звернула увагу, що міри відповідальності виконують, здебільшого, попереджувальну функцію, – і лише потім – відновлювально-компенсаційну. Натомість міри захисту суб'єктивних прав використовуються, в основному, для досягнення відновлювально-компенсаційної мети²².

Цікаву пропозицію запропонувала О.І. Антонюк щодо розумінням під цивільно-правовим захистом не сукупності заходів захисту чи діяльності щодо їх застосування, а певного результату такої діяльності²³. Проте, такий підхід викликає ряд заперечень (щодо діяльності і її наслідків).

В науці зазначається, що захист суб'єктивних цивільних прав здійснюється в передбаченому законом порядку, тобто через застосування належних форм, способів і засобів²⁴.

Під формою захисту розуміють комплекс внутрішньо узгоджених організаційних заходів для захисту суб'єктивного права, де розрізняють дві основні форми захисту – юрисдикційну та неюрисдикційну²⁵. Р.Б. Шишка під формою захисту розуміє порядок дії норми, яка дозволяє особі здійснити захист порушеного права: самостійно, звертаючись з вимогою до порушника чи до інших органів, які уповноважені приймати відповідні рішення і реалізовувати їх у встановленому законом порядку²⁶.

С.О. Сліпченко сутність юрисдикційної форми вбачав у зверненні за захистом до державних або інших компетентних органів, які уповноважені застосувати необхідні заходи для захисту порушеного цивільного права²⁷. Порядок захисту зумовлений правовим статусом цього органу та його компетенцією та повноваженнями.

В межах юрисдикційної форми прийнято вирізняти загальний (судовий) та спеціальний порядок (Президентом України, органами

²⁰ Цивільне право України: Академічний курс : підруч. : у двох томах / За заг. ред. Я.М. Шевченко. Т.1. Загальна частина. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 520 с. С. 83

²¹ Шевченко Н. Способи захисту суб'єктів господарювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 8. С. 51-53. С. 52.

²² Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т.1: Загальні положення / За ред. проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Серія «Коментарі та аналітика». Харків : ФО-П Колісник А.А., 2010. 320 с. С. 175.

²³ Антонюк О.І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків : ХНУВС, 2004. 20 с. С. 5.

²⁴ Цивільне право в Україні: Курс лекцій: У 6 - ти томах. Т.1. / Р.Б. Шишка (керівник авт. кол.), О.Л.Зайцев, Є.О.Мічурін та ін.; За ред. Р.Б. Шишки та В.А. Кройтора. Харків: Національний університет внутрішніх справ. 2004. 417 с. С. 143.

²⁵ Цивільне право України : навчальний посібник : у 2 ч. Ч.1 / за заг. ред. к.ю.н., проф. В.А. Кройтора, к.ю.н., доц. Кухарева Є.О., к.ю.н., доц. Ткалича М.О. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2016. 384 с. С. 55.

²⁶ Цивільне право України: підручник. 2-е вид., перероб. і доп. У 2 частинах. / За ред проф. Р.Б. Шишки (кер.авт.кол.), Ч. 1. Загальна. Київ : Видавництво Ліра-К, 2018. 736 с. С. 127.

²⁷ Цивільне право України : навчальний посібник : у 2 ч. Ч.1 / за заг. ред. к.ю.н., проф. В.А. Кройтора, к.ю.н., доц. Кухарева Є.О., к.ю.н., доц. Ткалича М.О. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2016. 384 с. С. 55.

державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, нотаріусом і ін. (ст. 17-18 ЦК України)). Останній порядок прийнято називати захистом в адміністративному порядку. Засобом захисту цивільних прав в адміністративному порядку є скарга, що подається до відповідного органу і розглядається ним.

Стаття 18 ЦК України визначає також нотаріальний порядок захисту цивільних прав шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі у випадках і в порядку, встановлених законом.

Неюрисдикційна форма захисту є протидією суб'єктів, яка здійснюється самостійно, без звернення за допомогою до державних чи інших компетентних органів. Так, застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства закон визначає як самозахист (ст. 19 ЦК України).

Під самозахистом О.І. Антонюк розуміє можливість особи у разі порушення свого цивільного права або інтересу, цивільного права чи інтересу іншої особи, виникнення реальної загрози такого порушення застосувати доцільну та адекватну протидію, яка не заборонена законом і не суперечить моральним засадам суспільства та спрямована на попередження або припинення цього порушення чи ліквідацію його наслідків²⁸.

При тому закон визначив, що способи самозахисту мають відповідати змісту права, яке порушене, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням. Способи самозахисту можуть обиратися самою особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства (ч. 2 ст. 19 ЦК України).

І.В. Спасибо-Фатєєва визначила, що зміст правовідносин щодо захисту прав різниться залежно від характеристик або стану суб'єктивного права як предмета захисту. Відповідно до цих обставин суб'єкт права на захист буде формувати свою поведінку, тобто, буде обирати спосіб захисту²⁹. Вона солідаризується з підходом О.В. Бринцева, що є не зовсім точним зведення способів захисту до усунення перешкод у здійсненні суб'єктивного права, бо існують численні випадки, коли вже не може йтися про здійснення права³⁰.

Неможливе застосування як способу захисту порушеного права визнання права або відновлення становища, яке існувало до порушення у випадку загибелі чи каліцтва особи-пасажира, втрати багажу, тощо.

Свого часу О.О. Красавчиков виділив наступні форми захисту: визнання права; відновлення становища, яке існувало до порушення права, і припинення дій, що його порушують; присудження до виконання; відшкодування завданих збитків, а в випадках, передбачених законом або

²⁸ Антонюк О.І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків : ХНУВС, 2004. 20 с. С. 5.

²⁹ Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т.1: Загальні положення / За ред. проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Серія «Коментарі та аналітика». Харків : ФО-П Колісник А.А., 2010. 320 с. С. 172.

³⁰ Бринцев О.В. Сутність правових спорів у сфері підприємництва та способи їх вирішення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2001. 228 с. С. 123.

договором, неустойки (штрафу, пені)³¹. Проте, тут вбачаються способи, а не форми захисту. Звичайно, що такий підхід не набув свого подальшого розвитку, тим більше що тому сприяв і законодавець, який прямо визнав перелічені «форми» способами захисту (ст. 16 ЦК України).

Наступне, що не додає визначеності означених категорій, це існування поруч з «формою» та «способами» захисту цивільних прав ще й «порядку» захисту цивільних прав та засобів³² [0, с. 143].

Визначаємо, що «форма» відповідає на питання відносно того, хто здійснює діяльність з захисту суб'єктивних цивільних прав пасажир (відповідає на питання – «хто»?). «Способи захисту» – надає відповідь відносно того, що потрібно зробити, аби порушене право було відновлене (відповідь на питання – «що робити»?); «Порядок» – надає відповідь на питання відносно того, як це має бути зроблене (відповідь на питання – «яким чином»?; – усна вимога, скарга, претензія, позовна заява).

Звернемося до аналізу позицій науковців аби підтвердити або спростувати такі висновки.

Ю.В. П'янова визначила зв'язок захисту з процедурно-процесуальними відносинами, які виникають на підставі відповідних процесуальних норм, мають свій суб'єктний склад, об'єкт, зміст, ініціативність виникнення з установленням певного порядку подання відповідних заяв тощо»³³.

Є позиція: елементи захисту суб'єктивних цивільних прав, – засіб захисту, спосіб захисту, форма захисту. На його погляд під засобом захисту слід розуміти первісну дію із захисту права, якою розпочинається провадження по справі; під формою – порядок юрисдикційних дій із захисту прав у цілому; під способом – дії, безпосередньо спрямовані на захист прав.

Вважаємо, що «форма» та «порядок» співвідносяться як форма і зміст. Виходимо з того, що якщо форми захисту розглядати як юрисдикційну і неюрисдикційну, в залежності від того, здійснюється захист суб'єктивних прав пасажир органами державної влади чи ні, то порядок є елементом юрисдикційної форми; «порядок» має свої види в межах юрисдикційної форми: судовий, адміністративний та нотаріальний³⁴.

Під засобами захисту Р.Б. Шишка розуміє способи звернення до порушника: самозахист, усна вимога про зупинення порушення та/чи відшкодування шкоди, претензія, скарга, рекламація, заява, позов, апеляція, касація, звернення до омбудсмена, до президента, до ЄСПЛ. Їм відповідають дії-реакції порушника: задоволення скарги, вимоги, претензії, напис

³¹ Зобов'язальне право : теорія і практика / Дзера О. В., Кузнецова Н. С., Луць В. В. та ін. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 912 с. С. 95-97.

³² Цивільне право в Україні: Курс лекцій: У 6 - ти томах. Т.1. / Р.Б. Шишка (керівник авт. кол.), О.Л.Зайцев, Є.О.Мічурін та ін.; За ред. Р.Б. Шишки та В.А. Кройтора. Харків: Національний університет внутрішніх справ. 2004. 417 с. С. 143.

³³ Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т.1: Загальні положення / За ред. проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Серія «Коментарі та аналітика». Харків : ФО-П Колісник А.А., 2010. 320 с. С. 174.

³⁴ Цивільне право України: підручник. 2-е вид., перероб. і доп. У 2 частинах. / За ред проф. Р.Б. Шишки (кер.авт.кол.), Ч. 1. Загальна. Київ : Видавництво Ліра-К, 2018. 736 с. С. 128.

нотаріуса, рішення суду, видача виконавчого листа, відкриття виконавчого провадження, відміна незаконного рішення, тощо³⁵ [0, с. 127-128].

³⁵ Там само. С. 128.